Cuprins

Prefață 5
Introducere 11

Capitolul 1
GRUPUL – CADRU AL FORMĂRII ȘI AFIRMĂRII INDIVIDULUI 13
1.1. Conceptul și caracteristicile grupului social 13
1.2. Perspective teoretice asupra grupului: interdependență, identitate și autocategorizare 17
1.3. Diversitatea și tipurile de grupuri sociale 20
1.4. Grupul social în formarea, integrarea și afirmarea individului 23

Capitolul 2
PERCEPȚIA GRUPURILOR SOCIALE 28
2.1. Percepția și categorizarea socială a grupurilor 29
2.2. Endogrupul, exogrupul și perceperea grupului ca unitate 32
2.3. Formarea impresiilor și distorsiunile în percepția grupurilor 36
2.4. De la categorizare la stereotipizare 39

Capitolul 3
PREJUDECATA, DISCRIMINAREA ȘI STIGMATIZAREA SOCIALĂ 44
3.1. De la stereotip la prejudecată și discriminare 44
3.2. Forme contemporane ale prejudecății și discriminării: sexism și rasism 47

3.3. Stigmatizarea socială și consecințele psihosociale ale devalorizării 51
3.4. Reducerea prejudecăților, discriminării și stigmatizării 55

Capitolul 4
RELAȚIILE INTERPERSONALE 60
4.1. Relațiile interpersonale: apartenență, atracție și formarea legăturilor 60
4.2. Structura și dinamica relațiilor: interdependență, intimitate și schimb social 65
4.3. Relațiile apropiate și absența lor: prietenie, iubire, singurătate 68
4.4. Relațiile interpersonale în contexte educaționale și profesionale 71

Capitolul 5
INFLUENȚA SOCIALĂ 74
5.1. Formele influenței sociale și rolul normelor 75
5.2. Conformarea și complianța 77
5.3. Autoritatea, obediența și persuasiunea 80
5.4. Influența minoritară, schimbarea socială și influența în mediul digital 83

Capitolul 6
COGNIȚIA SOCIALĂ ȘI REPREZENTĂRILE SOCIALE 88
6.1. Cogniția socială: scheme, categorii și euristici 88
6.2. Reprezentările sociale: concept, geneză și mecanisme de formare 92
6.3. Organizarea și funcțiile reprezentărilor sociale 95
6.4. Reprezentări sociale, comunicare și schimbare socială 97

Capitolul 7
COMPORTAMENTUL PROSOCIAL 101
7.1. Comportamentul prosocial: definire, forme și delimitări conceptuale 101
7.2. De ce îi ajutăm pe ceilalți? Explicații ale comportamentului prosocial 105
7.3. Când ajutăm? Influențele situaționale și interpersonale 110
7.4. Cine ajută? Empatia, emoțiile, personalitatea și valorile morale 114
7.5. De la ajutorul individual la cooperare, voluntariat și acțiune colectivă 118
7.6. Comportamentul prosocial în societatea contemporană și mediul digital 122

Capitolul 8
AGRESIVITATEA 127
8.1. Agresivitatea: delimitări conceptuale, forme și perspective explicative 127
8.2. Determinanții individuali, situaționali și sociali ai agresivității 132
8.3. Agresivitatea în contexte educaționale, profesionale și rutiere 136
8.4. Prevenirea și reducerea comportamentului agresiv 139

Referințe bibliografice 144

Introducere

Volumul al II-lea al lucrării *Psihologie socială. Interacțiuni și influențe în societate* este construit în jurul unei întrebări centrale: ce se întâmplă cu individul atunci când intră în relație cu ceilalți? Răspunsul presupune trecerea de la persoana analizată izolat la sistemele de interdependență în care aceasta participă, de la apartenența la grup la influența socială și de la relațiile interpersonale la conduite cu efecte directe asupra celorlalți.

Punctul de plecare îl constituie grupul social, analizat ca sistem de interacțiuni, influențe și interdependențe. Sunt urmărite normele, rolurile, statuturile, coeziunea și procesele prin care apartenența devine relevantă pentru definirea sinelui. Perspectivele interdependenței, identității sociale și autocategorizării permit înțelegerea grupului atât ca realitate relațională, cât și psihologică.

Analiza continuă cu dinamica grupurilor: comunicarea, puterea, leadershipul, facilitarea și inhibiția socială, diminuarea efortului individual, cooperarea, competiția, conflictul și decizia colectivă. Aceste procese explică de ce performanța grupului nu poate fi dedusă exclusiv din competențele individuale ale membrilor, coordonarea contribuțiilor putând genera atât pierderi, cât și câștiguri de proces.

O direcție majoră este influența socială. Sunt diferențiate conformarea, complianța și obediența, fiind analizate mecanismele influenței normative și informaționale, autoritatea și persuasiunea. Cercetările clasice sunt discutate împreună cu limitele și condițiile lor de generalizare, pentru a evita interpretările simplificatoare.

Volumul abordează apoi relațiile interpersonale, apropierea, atracția, intimitatea, atașamentul, reciprocitatea și singurătatea, urmate de analiza comportamentului prosocial. Empatia, compasiunea, normele, prezența martorilor, ambiguitatea situației, presiunea

timpului și costurile intervenției evidențiază caracterul multideterminat al conduitei de ajutorare.

În contrapondere, agresivitatea este analizată prin delimitarea sa de furie, conflict, accident sau conduită riscantă. Sunt integrate explicații privind factorii personali, cognitivi, emoționali, sociali și situaționali, inclusiv manifestările agresivității în mediile digitale și în traficul rutier.

Ordinea temelor urmărește o progresie de la apartenență la interacțiune, de la interacțiune la influență și de la influență la consecințele relaționale ale comportamentului. Conceptele sunt reluate cumulativ, pentru a arăta modul în care normele, identitatea socială și interdependența contribuie la explicarea unor fenomene diferite.

Volumul combină cercetări clasice cu rezultate contemporane și exemple cu funcție didactică, invitând cititorul să depășească memorarea teoriilor și să analizeze critic comportamentul social. Miza principală este înțelegerea modului în care persoana și contextul social se construiesc și se modifică reciproc.

Capitolul 1

GRUPUL – CADRU AL FORMĂRII ȘI AFIRMĂRII INDIVIDULUI

Viața socială se desfășoară, în mare măsură, în interiorul grupurilor. Familia, grupurile de prieteni, colectivele școlare, echipele profesionale, organizațiile și comunitățile constituie contexte în care oamenii interacționează, se influențează reciproc, cooperează, intră în competiție, își dezvoltă norme și își construiesc identitatea. Grupurile nu reprezintă, prin urmare, simple contexte exterioare individului, ci medii psihosociale în care se formează comportamente, atitudini, competențe și modalități de raportare la sine și la ceilalți.

Forsyth (2010) tratează grupul ca pe un sistem social complex și include în analiza vieții grupale procese precum formarea, coeziunea, structura, influența, puterea, leadershipul, performanța, conflictul și relațiile intergrupale. Această perspectivă evidențiază o idee fundamentală: grupul nu poate fi explicat numai prin însumarea caracteristicilor individuale ale membrilor, deoarece interacțiunea dintre aceștia generează relații, norme și structuri care funcționează la nivelul grupului. Aceasta este și ideea de la care pornește forma inițială a capitolului.

1.1. Conceptul și caracteristicile grupului social

Una dintre problemele clasice ale psihologiei sociale privește delimitarea grupului de alte forme de asociere umană. Simplul fapt că mai multe persoane se află în același loc nu este suficient pentru a vorbi despre existența unui grup psihologic.

Forsyth (2010) definește grupul, în sens general, prin existența a două sau mai multor persoane conectate prin relații sociale. Grupurile

prezintă, de regulă, limite care permit diferențierea membrilor de nonmembri și dezvoltarea relațiilor bazate pe apartenență. Shaw (1981) pune un accent și mai puternic pe interacțiune și influență reciprocă, considerând că un grup presupune două sau mai multe persoane care interacționează astfel încât fiecare îi influențează pe ceilalți și este, la rândul său, influențată de aceștia.

Aceste formulare permit diferențierea grupului de un simplu agregat de persoane.

Persoanele care așteaptă în aceeași stație de autobuz pot constitui doar un agregat: împart temporar același spațiu, dar nu există neapărat relații între ele. Dacă autobuzul întârzie foarte mult, iar oamenii încep să comunice, să își schimbe informațiile și să își coordoneze acțiunile, între ei pot apărea, treptat, caracteristici grupale.

Shaw (1981) consideră influența reciprocă și interdependența criterii mai importante decât existența obligatorie a unui scop comun. Numeroase grupuri sunt orientate către obiective – echipe profesionale, grupuri de cercetare, comitete –, dar există și grupuri, precum cele de prieteni, în care relaționarea și apartenența au o importanță mai mare decât un obiectiv instrumental explicit. În consecință, grupul social poate fi definit ca un ansamblu de cel puțin două persoane între care se dezvoltă relații de interacțiune și influență reciprocă și în interiorul căruia pot apărea interdependență, structură, norme, roluri, obiective și sentimentul apartenenței (Forsyth, 2010; Shaw, 1981).

Pentru a înțelege diferența dintre grup și simpla colectare de persoane, este relevant și conceptul de entitativitate. Campbell (1958) utilizează termenul pentru a desemna măsura în care o colecție de indivizi este percepută ca o entitate unitară. Similaritatea, proximitatea și destinul comun reprezintă indicii care favorizează perceperea unei colectivități drept un grup (Campbell, 1958; Forsyth, 2010; Shaw, 1981).

Patru persoane aflate la aceeași masă într-o bibliotecă pot fi patru necunoscuți care studiază independent. Dacă însă consultă

același material, discută între ele, își coordonează activitatea și pleacă împreună, observatorul are mai multe motive să le perceapă ca pe un grup.

Această problemă va fi analizată mai amplu în capitolul consacrat percepției grupurilor; aici este suficient să reținem că grupul presupune mai mult decât coprezența fizică.

Printre caracteristicile recurente ale grupurilor, Forsyth (2010) include interacțiunea, interdependența, scopurile, structura și unitatea grupului.

Interacțiunea presupune că acțiunile unui membru devin relevante pentru ceilalți. Ea nu este sinonimă cu armonia: cooperarea, competiția, opoziția și conflictul sunt toate forme posibile de interacțiune.

Interdependența indică faptul că membrii nu funcționează complet independent. Ceea ce face unul poate modifica posibilitățile, rezultatele sau experiențele celorlalți. Ideea ocupă un loc central în perspectiva lui Kurt Lewin și în lucrările ulterioare despre grupurile mici. Shaw (1981), sintetizând concepția lewiniană, arată că interdependența este mai importantă pentru existența grupului decât simpla asemănare dintre membrii săi.

Patru cercetători pot avea aceeași specializare fără să formeze un grup. Dacă însă elaborează împreună un studiu, iar analiza statistică depinde de calitatea datelor colectate, interpretarea depinde de rezultate, iar produsul final depinde de contribuțiile tuturor, atunci apare o relație reală de interdependență.

Interacțiunea repetată conduce și la apariția unei structuri interne. Shaw (1981) și Forsyth (2010) descriu această structură prin norme, roluri, statusuri și relații interpersonale. Normele stabilesc ceea ce este considerat acceptabil, rolurile organizează tiparele de comportament asociate anumitor poziții, iar statusul exprimă diferențele de prestigiu, influență și poziționare dintre membri.

Într-o echipă de proiect, o persoană poate deveni coordonatorul informal al discuțiilor, alta poate fi cea la care membrii apelează pentru probleme tehnice, iar alta poate media conflictele. Chiar dacă aceste roluri nu apar în organigramă, interacțiunea repetată poate produce o structură recognoscibilă.

Grupurile dezvoltă și un anumit nivel de coeziune. În tradiția clasică, Festinger, Schachter și Back (1950) au conceptualizat coeziunea ca forțele care îi determină pe membri să rămână în grup. În abordările contemporane, constructul este considerat multidimensional. Forsyth (2010) diferențiază coeziunea socială, orientată spre relațiile dintre membri, coeziunea de sarcină, asociată obiectivelor comune, coeziunea percepută și componenta emoțională a unității grupului.

Coeziunea nu trebuie confundată cu absența conflictului și nici cu performanța ridicată. Un grup foarte coeziv poate susține norme productive, dar poate consolida și standarde scăzute de performanță dacă acestea sunt valorizate de membrii săi (Forsyth, 2010).

O grupă de studenți poate fi foarte unită și poate dezvolta relații apropiate. Dacă norma informală devine însă „nu ne implicăm prea mult, pentru că nimeni nu trebuie să iasă în evidență”, coeziunea poate susține tocmai un nivel redus de implicare.

Apartenența formală și apartenența psihologică trebuie, la rândul lor, diferențiate.

Studenții înscriși administrativ în aceeași grupă sunt membri formali ai aceluiași colectiv. Abia prin interacțiuni repetate, experiențe comune și relații semnificative se poate dezvolta sentimentul subiectiv de „noi”.

Prin urmare, un grup social poate fi descris prin relații de influență reciprocă, interdependență, structură și un anumit grad de unitate. Aceste caracteristici nu sunt independente: interacțiunea produce norme, normele reglează conduita, rolurile organizează activitatea, iar experiențele comune pot favoriza coeziunea și identificarea.

1.2. Perspective teoretice asupra grupului: interdependență, identitate și autocategorizare

Psihologia socială a dezvoltat mai multe perspective pentru explicarea modului în care grupurile se formează, funcționează și influențează individul. Pentru scopul acestui volum, trei direcții sunt deosebit de importante: perspectiva dinamică a lui Kurt Lewin, teoria identității sociale și teoria autocategorizării. Ele pot fi prezentate împreună deoarece descriu niveluri complementare ale aceleiași realități: grupul ca sistem de interdependențe și grupul ca realitate psihologică integrată în definiția de sine. Forma inițială a capitolului trata separat aceste orientări, dar chiar și textul sublinia complementaritatea lor.

Kurt Lewin ocupă un loc fundamental în constituirea cercetării moderne asupra grupurilor. În *Frontiers in Group Dynamics,* Lewin (1947) propune o deplasare de la descrierea structurilor sociale către analiza dinamicii și a schimbării în viața grupului.

Pentru Lewin, grupul reprezintă un întreg dinamic. Proprietățile întregului nu pot fi deduse prin simpla însumare a proprietăților membrilor. Acest lucru nu presupune existența unei „minți colective" independente, ci faptul că relațiile dintre componente produc proprietăți structurale distincte (Lewin, 1947).

Lewin subliniază și faptul că similaritatea nu este suficientă pentru formarea unui grup. Două persoane pot aparține aceleiași categorii fără să formeze un grup; grupul apare atunci când între ei există o interdependență suficientă pentru a crea un întreg dinamic. Shaw (1981) păstrează această idee în analiza grupurilor mici.

Mai mulți profesori care predau aceeași disciplină în universități diferite aparțin aceleiași categorii profesionale, dar nu formează automat o echipă. Dacă dezvoltă împreună un program de cercetare, își distribuie sarcinile și rezultatul fiecăruia depinde de activitatea celorlalți, atunci apare o structură de interdependență.